

Pseudo-Augustinus: A sikerről

Egy Augustinus-apokrif Barabási Albert-Lászlónak¹

Bevezető megjegyzések

A sikerről írt traktátust (*De successu*) – amely leginkább a színházi siker természetét vizsgálja, és amely csak különféle fordításokban maradt ránk – Pseudo-Augustinus közvetlenül Augustinus *De musica* című nagy hatású műve befejezése után, tehát valamikor 389 után írhatta, mintegy annak folytatásaként. Megerősíti ezt a feltételezést az a tény, hogy a szöveg több alkalommal is szó szerinti részeket vesz át a *De musica (A zenéről)* Első könyvéből, ennek is a Hatodik fejezetéből.

Alypius híres történetének a fölidézése mindenesetre arra enged következtetni, hogy a mű születését a *Confessiones (Vallomások)* megírása utáni időre tehetjük, tehát valamikor 400 körülre. Azt sem zárhatjuk ki teljes bizonyossággal, hogy a párbeszéd évszázadokkal később íródott. Pseudo-Augustinus nem csak hallotta, olvashatta is a *Vallomások*at, innen is szövegrészeket, jellegzetes augustinusi kifejezéseket és nyelvi fordulokat vesz át, legtöbbit a Harmadik könyv Hetedik fejezetéből.

Tekintettel arra, hogy a *Confessionest*, mint tudjuk, hangos felolvasásra szánta Augustinus, nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy Pseudo-Augustinus a számára fontos szövegrészeket megjegyezhetette, és így emlékezetből idéz. A hibátlan idézetek mindazonáltal azt a nézetet erősítik, miszerint a homályba maradt, mesteréért rajongó szerző Augustinus műveit behatóan ismerte.

Pseudo-Augustinus párbeszédese traktátusának itt az első három fejezetét adjuk közre, amelynek a színházi hatás, a „gonosz siker” és a „jótékony siker” áll a középpontjában. A traktátus, eddigi ismereteink szerint, ennél jóval terjedelmesebb, több színházelméleti kérdést is megvitat a Mester az ő Tanítványával. Valószínűsíthető, hogy Pseudo-Augustinus oktatási célokra szánta a művét, ezért is gondolhatjuk azt, hogy az ismert augustinusi párbeszédese művekhez képest a pedagógiai attitűd itt sokkal közvetlenebb hangnem használatára szabadítja fel a szerzőt. A könyv méretű dialogikus traktátusból itt csak három fejezetet hozunk nyilvánosságra.

1Vö.: Barabási Albert-László: A képlet. A siker egyetemes törvényei. Fordította Bujdosó István. Libri Kiadó, Budapest, 2018.

Első fejezet

Mi a gonosz siker meghatározása és hogyan tesz tettetárssá a pusztá nézés?

TANÍTVÁNY: Azt ígérted, hogy a színházi énekesekről (*cantores theatricos*) és az igazi színészekről (*histriones*) szóló tanításod után kifejtetted előttem mindazt, amit a színházi sikerről tudnom szükséges².

MESTER: Vajon készen állsz a tanításra? Figyelmeztetek, hogy súlyos ajtókat nyitok meg előtted, és a sötétség tartományába indulunk el hamarosan.

TANÍTVÁNY: Eddig sem voltam tunya rád hallgatni, mióta csak elkezdtek ezt a beszélgetést, de most bevallom, kíváncsibb vagyok, mint bármikor. Ígérd meg, hogy nem engeded el a kezemet.

MESTER: Hogyan is tehetném?!

TANÍTVÁNY: Akkor indulhatunk.

MESTER: Miért éppen a siker kérdése nyugözi le elmédet ekkora erővel?

TANÍTVÁNY: Mert nem szeretnék eltévedni a híradások rengetegében, és elveszíteni önmagam, mint ahogy legkedvesebb tanítványoddal, Alypiusszal³ történt, aki azt hitte, meg tudja óvni magát a népszerű gladiatori játékok szörnyű élvezetétől.

MESTER: Helyesen gondolkozol, de akkor mondd meg nekem, megtanultad-e Alypius bukásából, mi a színházi hatás természete?

TANÍTVÁNY: Amikor Alypius a barátai unszolására elment az amphiteátrumba, abban bízott, hogy csak a testével lesz jelen a véres látványosságokon, lelkét és szemét elzárva tarthatja. És amikor a nézőtéren iszonyú lángra lobbant a gyönyörűség, bezárta szeme ablakát, sőt a lelkének is tilalmat szabott, nehogy förtelmekre vetemedjék.

MESTER: Tökéletesen megjegyeztetted a történeteket. De azt meg tudod mondani, mi az, amit eltökélt erőfeszítései ellenére sem tudott elzárni a pompázatos játékok elől?

TANÍTVÁNY: A hallását.

MESTER: És azon kívül mit még?

TANÍTVÁNY: Az egész testét, amin úrrá lettek az őrült zsvaj szédítő rezgései: egész teste átvette a gyönyörűségben úszó közönség hullámozó ritmusát.

MESTER: Mikor vált eggyé Alypius teste, majd lelke és elméje a tömeggel, megrészegülve maga is? Mikor hörpintett ő is a többiekkel egyetértésben az embertelenségből?

TANÍTVÁNY: Mikor megpillantotta a földre zuhant szerencsétlen gladiátor véré: pontosan akkor. Bizony nem fordult el, merően odanézett, örömet talált a kiontott vérben és megrészegült tőle maga is; ugyanúgy, mint ahogy kivétel nélkül mindenki a zibongó nézőtéren.

MESTER: Helyesen mondtad. A külön álló testek személyiségüket föladva egyetlen eggyé váltak, és egyetlen testként ünnepelték a gladiátor tusáját, majd kiszáradva lefordított hüvelykujjal követelték a végső dőfést.

TANÍTVÁNY: Ami hamarosan be is következett.

MESTER: Gyilkossá vált-e Alypius abban a pillanatban?

²Utalás *A zenéről* (*De musica*) c. dialogikus traktátus Első könyvének VI. Fejezetére. Lásd: Redl Károly szerk.: *Az égi és a földi szépről. Források a késő antik és a középkori esztétika történetéhez*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988. 94-95. o.

³Alypius történetét lásd Augustinus: *Vallomások*. Városi István fordítása. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 160-168. o.

TANÍTVÁNY: Jogi értelemben semmiképpen sem, de a pusztá nézés és a vérszomjas indulat, ami rajta is elhatalmasodott, gyilkossá tették őt is.

MESTER: Akkor tehát nézni annyi, mint részt venni; sőt: tettessé válni.

TANÍTVÁNY: Félek, hogy egyet kell értenem veled.

MESTER: Akkor hát a pornográf játékokat sem csak azok tartják fenn, akik fizetnek érte, hanem azok is, akik rejtve nézik, ragaszkodva anonimitásukhoz.

TANÍTVÁNY: Tettesek ők is, bizonyosan.

MESTER: Te sírsz? Siratod a névtelen szerencsétleneket, akiket nyilvános játékokon öletnek meg a tömeg nagy örömére?

TANÍTVÁNY: Nem szégyenlem előtted gyöngeségemet. Bizony sírok, és sehogyan sem értem, miért nem tört ki sírásban Alypius is ott az amphiteátrumban, és mért nem siratták fölállva a halálba menő gladiátort mindannyian, akik tanúi voltak a rettenetes élet-halál küzdelemnek?

MESTER: Vajon nem önmaguk értelmetlen halálát ünnepelték mind, nem tudván, mit cselekszenek?

TANÍTVÁNY: Bizony igazad lehet: az önpusztítás gyönyöre kerítette hatalmába őket az embertelen pusztításban. Siratom halálát, névtelenségét, jelentés nélküli eltűnését...

MESTER: Akkor helyesen mondja Tertullianus atyánk, hogy ördögi látványossággá (*pompa diaboli*) fajult a színház⁴, mások halálát ünnepli, és nem a megújulást és fölemelkedést. Ahelyett, hogy megtisztítana, még jobban beszennyezi a tudatlan tömeget. Valóság-játékot ígér, de egyetlen valóságként a halált ismeri el, és egyetlen ünnepként a halálba menők tomboló ünneplését.

TANÍTVÁNY: Sokáig túlságosan is kegyetlennek tűnt nekem ördöginek bélyegezni a színházi látványosságokat, de mióta megnyílt a szemem, én is annak látom valamenyit. De nézd, mesterem, örömben is sírok, nem csak keserűségemben.

MESTER: Azt meg miért?

TANÍTVÁNY: Mert Alypiust, aki erről a helyről esztelenséget hurcolt magával, és ezután mint egy tébolyult próféta, mindenkit az amphiteátrumba hajtott a jogi akadémiáról, ahol ő is tanult, sőt még a Kapitóliumon lézengő, hírekre éhes semmivőket is arra ösztönözte, hogy menjenek vele a színházba, erős kézzel kiragadtad ebből az örületből, és neked köszönhetően a helyes útra tért.

MESTER: Az én kezem túl gyöngé ahhoz, hogy ezt megtehettem volna... De igazad van, örülünk, hogy Alypius lelkén nem ütött halálos sebet a gonosz siker.

TANÍTVÁNY: Vajon módunkban áll megkülönböztetni a gonosz sikert a hasznostól? Egyáltalán: létezik hasznos siker?

MESTER: Látom, mélységesen kételkedsz a jótékony siker lehetőségében.

TANÍTVÁNY: Bizony kételkedem, mert azt látom, hogy a siker a romlás előszobája. Legjobb embereink, közöttük is a legtehetségesebbek váltak a siker áldozataivá, ezt te sem tagadhatod; nők és férfiak, akik a szemünk előtt alakulták át saját bálványaikká, olyannyira, hogy még a természetes járást is elfeledték. Amint átadták magukat a sikernek, úgy lépkedtek jobbra meg balra tekintgetve, mintha saját szobraik volnának, és még annak is örülni tudtak sikítózva, ha madarak telepedtek a fejükre és elvégezték a dolgukat rajtuk, mert ebben is halhatatlanságuk visszaigazolását ismerték fel, hiszen máris köztéri szobroknak érezhették magukat, fejükön a párolgó, friss madárürülékkel.

⁴Tartullianus: *A látványosságokról*. Fordította Rozsnayi Ervin. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988. 53. o.

MESTER: Nem tagadhatom, hogy helyesen látod, de én nemcsak az eltévelyedett sokakra, hanem az egyetlen Alypiusra is gondolok, aki a téboly prófétájából később a szelídség és elfogadás papjává lett Thagastében.

TANÍTVÁNY: Nézd el nekem, amiért hajlamaimnak engedve csak a sötétet látom, de azt sem tagadhatod, hogy a siker a gonoszság legfénylőbb árnyéka, amely észrevétlenül beborít és elemésztí emberségünket, sőt meg is tébolyít, mint a disznóagyarú meduzafejek.

MESTER: Látom, te tanítsz engem a sikerről, és nem én téged... De ne is magyarázkodj, és ne kérj még egyszer bocsánatot, mert bizony mondom, helyesen teszed. Elkallódott tanítványaim sokasága jut eszembe, amikor keserű szavaidat hallgatom; azok, akik felszívódtak a siker földi poklában és elveszítették arcukat. Majd csakhamar a saját epigonjaikká lettek, sőt attól sem riadtak vissza, hogy mások szellemi javait eltulajdonítva még tovább üzzék a siker nevű nagyvadat maguk előtt.

TANÍTVÁNY: Érdemes tehát nekünk egyáltalán a sikerről elmélnünk?

MESTER: Nem csak érdemes, hanem bizony kikerülhetetlen.

TANÍTVÁNY: Akkor mi valójában a siker? Hiszen semmi sem esetlegesebb, véletlentől függőbb, semmi sincs jobban kiszolgáltatva a nép szeszélyének és tetszésének, mint a színházi siker (*theatrica praemia*) – ezek a te szavaid.

MESTER: Nem tagadom, valóban engem idéztél. Gyere, fordítsuk a tekintetünket a nyelv bölcsességére! Vajon emlékszel-e Vergilius szavaira a hadi szerencse forgandóságáról?

TANÍTVÁNY: Ugyan ki ne emlékezne a csodálatos *Aeneis* híres sorára: „*Atque hic successu exultans animisque Coroebus*”⁵?

MESTER: És milyen jól fordítja félre Lakatos István Vergilius sorát: „Megrészezsik a hőstetten s ezt mondja Coroebus...”

TANÍTVÁNY: A részegséget említi a siker hatásaként, valóban. Azt állítja, nem is a fordító, hanem maga a nyelv, hogy a siker függőséget okoz.

MESTER: Így igaz. Azután meg itt ez a *successu*, a pillanatnyi hadi sikerre utaló főnév, aztán meg a *successu exultans* szóösszetétel, ami rettentő pontossággal az érzelmektől elragadott, kiáltozó katonát állítja elénk rendkívül érzékletesen...

TANÍTVÁNY: ...aki Fortuna istenőt idézi meg, majd azonnal jön az iszonyatos romlás. Cselhez folyamodnak, beöltöznek az ellenség ruházatába, magukra veszik hadijelvényeiket, mert a siker visszamenőleg minden megfontolást fölfüggeszt és bármilyen szégyenteljes fondorlatot igazol: „S öltözzünk pajzsot, jelvényt váltván: danaóknak! / Csel vagy férfierő, ellenségénél ki keresné?” És kiszáratva elhullnak mind, elsőként Coroebus, bizony.

MESTER: Pontosan idézted ezt is.

TANÍTVÁNY: Szerencse – siker – romlás: szép kis láncolat, meg tudom ítélni magam is. Mindenesetre Vergilius szerint így következnek egymás után és egymásból. Ha a siker egy végzetes félreértés következménye, akkor nem azon kellene-e munkálkodnunk teljes szívünkkel, teljes lelkünkkel és minden erőnkkel, hogy elkerüljük? Ha pedig nem tehetjük mégsem, amikor szembejön velünk és nem bírjuk kikerülni, nem volna jobb, ha legalább hátat fordítanánk neki és megtagadnánk?

MESTER: Most még nem tartunk ott. Egyelőre elég, ha fölfigyelünk arra, hogy a siker és a háború hasonló karakterű helyzeteket szülnek. És mivel ugyanannak a törzsnek a hajtásai, egymást feltételezik.

Legyőzendő ellenségekké válnak a legkiválóbb pályatársak is, akiket a visszamenőlegesen mindent igazoló siker nevében különféle fondorlatokkal kell elszigetelni, lejáratni, kirekeszteni, koholt vádakkal följelenteni és végül eltörölni. A kultúra tere, az agórák és a fórumok, a gimáziumok és akadémiák a gyűlölet-játékok véres amphiteátrumává válnak, a szabadság szelleme gondosan elkerüli az ilyen helyeket.

TANÍTVÁNY: Még messzebbre mész, mint keserűségemben én tettem: a sikerért folyó harcok elvakult háborús cselekmények volnának?

MESTER: Magad is meggyőződhetél róla.

TANÍTVÁNY: Mégis mi köti össze a siker elvakult hajhászását és a háborúskodást?

MESTER: A vérszomj és az uralkodás vágya.

TANÍTVÁNY: Arra érzek késztetést, hogy befogjam a fületem, de szavaid máris a lelkem mélyére hatoltak.

MESTER: Figyelmeztettelek, hogy remek mívű, de súlyos bronzajtókat nyitok meg előtted.

TANÍTVÁNY: Semmi sem kíméletlenebb, mint az igazság kimondása.

MESTER: Semmi sem szeretetteljesebb, mint az igazság irgalmas kimondása.

TANÍTVÁNY: Igazad lehet, és én mégis félek.

MESTER: Helyesen teszed, ha félsz. Főként, ha félelmed józanságra tanít, és sem elmédet, sem lelkedet nem bocsátod árúba semmilyen szín alatt.

TANÍTVÁNY: Taníts engem a jótékony siker természetéről.

MESTER: Jótékony? Nem: hasznos?

TANÍTVÁNY: Szívem a jótékonyt visszhangozza, nem a hasznost. Taníts engem a jótékonyra.

MESTER: Ha úgy ítéled magad is, hogy a színházi hatás a gyanútlan résztvevőt tettessé teszi, akkor folytathatjuk a tanítást.

TANÍTVÁNY: Voltam magam is tettes eleget, készen állok a folytatásra.

Második fejezet

Miért mérhetetlen a műalkotás hatása és mi a valódi jelentése a piaci siker mérőszámainak?

MESTER: Most pusztán erre a kérdésre figyelj: mi az, hogy jótékony siker?

TANÍTVÁNY: Csodálni való lesz, ha a jótékony siker létezését bebizonyítod nekem.

MESTER: Figyelj rám: sikernek könyvelhetjük-e el, ha az író kinyomtatott művét nagy számban megvásárolják?

TANÍTVÁNY: Minden kétséget kizáróan igen.

MESTER: És azt, ha a színházi előadást sokan megnézik és lelkes, sőt zajos fogadtatása miatt évekig műsoron tartja a színház, hogy minél többen megtekinthessék?

TANÍTVÁNY: Sikernek mondjuk ezt is, aligha kétséges.

MESTER: Vajon nem láttál még soha olyan színházi előadást, amit pocsék munkának ítélte sokakkal egyetértésben, és mégis nagy sikerrel játszották sokáig? És nem forgattál olyan, kivételesen sikeres könyvet, amely kicicomázta magát számtalan művészi külsődlegességgel, de semmilyen művészi értékkel nem bírt mégsem, sőt ártalmas eszmék népszerűsítésére vetemedett?

TANÍTVÁNY: De bizony számtalanszor megtörtént velem mindkettő.

MESTER: Milyen sikernek neveznéd azt, ami ezeket az előadásokat és könyveket olyannyira népszerűvé tették, hogy sok ember érdeklődését felkeltették?

TANÍTVÁNY: Piaci sikernek.

MESTER: Helyesen mondtad. Akkor még arra válaszolj nekem, hogy mi a legfontosabb jellemzője a piaci sikernek?

TANÍTVÁNY: Nehéz kérdés elé állítottál, de megkockáztatom a választ: az, hogy minden kétséget kizárva mérhető.

MESTER: Helyesen választottál ismét. Akkor tehát a siker mérőszámai nem a könyvek és a színházi előadások szellemi tartalmát írják le, még kevésbé művészi megformáltságuk karakterét, sőt ezeket inkább elfedik, hanem bizony a piaci működés törvényszerűségeit.

TANÍTVÁNY: Elfogadom, mert meggyőzően hangzik, de még mindig nem tudom, mi a jótékony siker?

MESTER: Még nem jutottunk el elég messzire, és nem vagyok hajlandó ennek kifejtésére, amíg meg nem egyezünk abban, hogy a valódi műalkotás ellenáll a mérhető sikernek és nevetségessé teszi azt.

TANÍTVÁNY: Én örülnék a legjobban, ha sikerülne bebizonyítanod.

MESTER: Akkor most már törődjünk egy ideig kevesebbet a sikerrel, inkább minden erőnkkel keressük a valódi műalkotás lényegét és alkotó elvét.

TANÍTVÁNY: Keressük, hiszen mindent meg akarok tudni a műalkotás mibenlétéről, ami megtudható.

MESTER: Határozd meg tehát a műalkotást.

TANÍTVÁNY: Nem merem.

MESTER: El tudod fogadni az én meghatározásomat?

TANÍTVÁNY: Megpróbálom, ígérem.

MESTER: A műalkotás a mérhetetlen megragadása és nyilvános bemutatása.

TANÍTVÁNY: Lehetséges fogságba ejteni a mérhetetlen?

MESTER: Bizonyára nem.

TANÍTVÁNY: Akkor nem döreség megragadásáról és nyilvános bemutatásáról beszélni?

MESTER: Jobban tennénk, ha nem sietnénk előre kéznél levő következtetéseinkkel. Mondj inkább egy példát a mérhetetlenre.

TANÍTVÁNY: A szerelem.

MESTER: Tökéletes. Melyikre gondolsz: az istenire vagy az emberire.

TANÍTVÁNY: Vajon nem mérhetetlen mindkettő, még ha lényegi különbségekkel bírnak is egymáshoz képest?

MESTER: Miben látod a legfőbb különbséget?

TANÍTVÁNY: Az isteni szerelem mindannyiunkra különbség nélkül árad, míg az ember szerelme egyetlen személyt tűntet ki és egyetlen személyre árasztja minden ragyogását.

MESTER: Úgy beszélsz, mint akinek a szívében lángra kapott a szerelem és attól fél, elemésztődik ebben a tűzben.

TANÍTVÁNY: Közel jársz az igazsághoz.

MESTER: Akkor arra válaszolj nekem, hogyan köszöntöd szerelmedet? Milyen szavakkal? Ne félj egy példával előállni.

TANÍTVÁNY: Szemébe nézek és azt mondom: „Szerelmem oly nagy, mint az óceán / S oly mély, adok neked belőle, lelkem / S több lesz nekem: mindkettő véghetetlen.”⁶

MESTER: Gyönyörű sorok, szépségük máris fölidézi előttem a lányt, akit szeretsz. Hozzá méltó a vers, nem kétlem.

TANÍTVÁNY: Én is úgy találom.

MESTER: De mégis, hogyan fér bele a végtelen e parányi szavakba? Vajon nem a jól elrendezett beszéd szépsége teszi ezt, jöllehet csak átfutnak benne, mintegy születnek és meghalnak az összes szótagok és hangok?⁷

TANÍTVÁNY: Mi magunk is, szellemünk teljes kiterjedésével elférünk a szóban, amely a világot létrehozta: ezt te tanítottad nekem, és ezt hosszas kutakodás után magam is igaznak találtam.

MESTER: És te jó tanítvány vagy, mert a lélek és a világ megismerése valóban nyughatatlanná tesz téged, nagy örömömré.

TANÍTVÁNY Örömet, mely az én örömem is, szívből köszönöm. Tied elmém minden kételye és valamennyi törékeny bizonyossága.

MESTER: Akkor most mondd meg nekem, miért méltók ezek a verssorok szerelmed mérhetetlen szépségéhez?

TANÍTVÁNY: Mert a végtelent visszhangoztatják.

MESTER: Helyesen mondtad: a forma a mérhetetlent visszhangozza.

TANÍTVÁNY: Azt akarod mondani ezzel, hogy nincs műalkotás forma nélkül?

MESTER: Igen, ezt állítom.

TANÍTVÁNY: Akkor a műalkotásban a mérhetetlen visszhangzik, és így, bármennyire is törékeny és mulandó, a mérhetetlen anyagából készül.

MESTER: Kompozíció: szeretem ezt a szót. Egyszerre sugallja a hangok, szavak vagy színek felépítését és összeállítását, valamint összeszedettségét és tömörségét egy számukra átfogható, sőt magunkhoz vehető és nálunk tartható szerkezetben.

TANÍTVÁNY: Nincs tehát műalkotás kompozíció nélkül?

⁶Shakespeare: *Rómeó és Júlia* II.3. Fordította Kosztolányi Dezső.

⁷Augustinus: *A jó természetéről*. In: *Az égi és a földi szépről*, i.m. 115. o.

MESTER: Attól tartok, nincs.

TANÍTVÁNY: Milyen szavakkal helyettesíthetném a kompozíciót, amely, bevallom, idegenül hangzik előttem.

MESTER: Mit szólnál az építményhez?

TANÍTVÁNY: Remek. Mondhatjuk, hogy a műalkotás építménye a mérhetetlent mintázata és mi meg beléphetünk ebbe az építménybe, sőt otthonosan érezhetjük magunkat benne?

MESTER: Helyesen gondolod.

TANÍTVÁNY: Akkor most már csak a mérhetetlent kell meghatároznod előttem. Mi a mérhetetlen?

MESTER: Világunk érzékelésének a végtelen lehetőségei és módjai.

TANÍTVÁNY: Ha az érzékelésünk végtelen lehetőséget kínál, akkor a világunk az elgondolhatatlan és mérhetetlen tere: egyszerre otthonuk és bejárhatatlan építmény – jól gondolom vajon?

MESTER: Azt hiszem, igen.

TANÍTVÁNY: Akkor a szótörténekek üteme és metruma, a megtorpanások és előrefutások, az arányok és az architektúra, a színek és az alakok egymáshoz való viszonya, és még sok más alakzata és attribútuma a műalkotásnak: mind, mind a mérhetetlent mintázzák?

MESTER: Istent, engem, téged, a *genus humanumot* és a természet univerzumát, amely belőle kiáradt.

TANÍTVÁNY: Mondanál erre egy példát? Mi az, ami egyszerre egynek, sőt megismételhetetlennek és egyedinek mondható, és végtelenül sokféle mégis?

MESTER: A természetből hozzam, vagy a műalkotások roppant tárházából?

TANÍTVÁNY: Előbb a természetből.

MESTER: Az arc.

TANÍTVÁNY: Az emberé vagy az Istené?

MESTER: Melyikről essen szó inkább?

TANÍTVÁNY: Nincs merszem legfeljebb csak az emberéről szólni.

MESTER: Nem is választhatnál volna helyesebben.

TANÍTVÁNY: Azt hiszem értem, mire gondolsz: az emberi arc egyedi, megismételhetetlen és mégis végtelen számú képet és jelentést formál önmagáról.

MESTER: Olyan egyes szám tehát az emberi arc, amit csak többes számként tudunk elgondolni. Helyes úton járunk, ha az időbeli kiterjedésében végtelen emberi lélek módozatátit és mindegyre megújuló lenyomatait fedezzük fel benne és rajta.

TANÍTVÁNY: Elfogadom a példát, mert olyan sok festmény, szobor és költemény született és még fog az emberi arcról, hogy még az angyaloknak is nehezükre esik számon tartani őket. A mérhetetlent helyezte metrumokba vagy gondolatrimusba a költő; a kő alaktalan tömegéből kiszabta a szobrász vésője a formát; gyalult ciprusfára terítette ki a festő a vásznat, hogy ecsetje a vonalak és színes foltok költészetét tárja a szemünk elé. De hogyan állunk akkor a műalkotással? Mégiscsak egy tárgyról vagy megszervezett látványosságról beszélünk, nem többről. Vagy mégsem?

MESTER: Attól tartok, nem. Hiszen a tárgyat nemcsak a művész, hanem a műalkotást befogadó személyek közössége hozza létre, önnön tárgyi kiterjedésében hiába létezik, mégisincs önmagában való léte. A valódi műalkotásnak nincs léte önmagában, hanem a megtörténő találkozások végtelen lehetőségei hozzák létre. A műalkotás legkevésbé sem tárgy, hanem bizony önmagát megsokszorozó találkozás-esemény.

TANÍTVÁNY Mondanál egy példát erre is?

MESTER: Inkább kettőt: egyet a nyelv anyagára, a szóra, a másikat a matériára.

TANÍTVÁNY Kezdjük a testek alkotóelemével, a szellemtelen és nyers anyaggal.

MESTER: Vagyünk mindjárt egy köztéri szobrot, ami minden városlakó számára otthonos, a látogatónak meg ismeretlen látvány. Mire készíti a mozdulatlan szobor a látogatót?

TANÍTVÁNY Arra, hogy közelebről és távolabbról szemlélje, körbejárja és hosszú időt töltsön vele.

MESTER: Helyesen mondtad. Akkor a szobor nem más, mint a láthatatlan műalkotás.

TANÍTVÁNY: Hogyan volna láthatatlan, ha látva látják mindannyian, akik látunk?

MESTER: Látjuk-e valójában? Hiszen csak térbeli megjelenésében teljes a szobor: csak rész szerint látjuk, amikor nézzük, mozognunk kell, ahhoz, hogy a maga valójában lássuk, hogy részleteit összerakjuk, noha ő maga egészként áll előttünk. Merő mozdulatlanságát a magunk járásával-kelésével alakítjuk át mozgássá és sokféle jelentéssé.

TANÍTVÁNY: Meghatározásod igencsak gondolkodóba ejt. Ezek szerint a szobor nemcsak a legjobban nézhető láthatatlan, hanem a szemlélődő sétára szólító műalkotás is. A látásra szólít fel, mert a maga egészében nem látható, és a mozgásra, mert ő maga mozdulalan. Kíváncsivá tettél, milyen meglepetéssel állsz elő a szavak anyagáról szólva.

MESTER: Lépjünk közelebb most a saját mesterségünkhöz. Hogyan határoznád meg a dráma műnemét?

TANÍTVÁNY: Nyilvános előadásra szánt, párbeszédű irodalmi alkotás.

MESTER: Mit szólnál az én meghatározásomhoz. Íme: A dráma az olvashatatlan irodalmi műalkotás.

TANÍTVÁNY: De hiszen olvasható!

MESTER: Csak amennyire a szobor is látható.

TANÍTVÁNY: Csapdába csaltál, és én gyanútlanul belesétáltam.

MESTER: Nem tagadom. Vedd számba a *Három nővér* számodra oly kedves előadásait. Nem sorolom fel valamennyit, csak öt rendezőt említek, akik színpadra állították ezt a roppant Csehov-művet: Peter Stein, Ascher Tamás, Christoph Marthaler, Andreas Kriegenburg és Silviu Purcărete. Egymás mellé téve ezeket a jelentős előadásokat, vajon nem annak a bizonyítékát találjuk, hogy a dráma olvashatatlan irodalmi alkotás, és a megfelelő olvasási módja csakis az előadás lehet.

TANÍTVÁNY De ezzel még nem bizonyítottad be, hogy olvashatatlan irodalmi képződmény volna a dráma.

MESTER Akkor hadd emlékeztesselek arra, amit a felsorolt művek összehasonlító stúdiumaink idején te magad mondtál és én megjegyeztem magamnak, olyan éles megfigyelésről tettél tanúságot. Ezt mondtad: olyannyira különböző módon olvassák ezek az előadások a drámát, mintha nem is ugyanabból a szövegből indultak volna ki.

TANÍTVÁNY Emlékszem, ezt mondtam.

MESTER: Helyesen mondtad, mert a beteljesítő olvasásra hívtad fel mindannyiunk figyelmét.

TANÍTVÁNY: Azt hiszem, értem. Értem, hogy nem érthető. A műalkotás kivonja magát a mérhető dolgok rendjéből. Mert nem az érthető, hanem az érthetetlen; nem a mérhető, hanem a mérhetetlen a műalkotás világa.

MESTER: Sőt mi több: nem a bírtokolható, de a befogadható a műalkotás világa.

TANÍTVÁNY: Világ?

MESTER: Világ, amennyiben nem csak befogadható, hanem be is fogad. Megszólít és válaszokra vár.

TANÍTVÁNY: De akkor mit mér a piac?

MESTER: Önmagát, mindig a saját működését méri, semmi más.

TANÍTVÁNY: És a műalkotás hatását? Azt sem mérheti meg?

MESTER: Bizony nem. Attól tartok, hogy a műalkotás hatása semmilyen módon nem is mérhető, legfennebb csak fölismerhető és érzékelhető.

TANÍTVÁNY Világítsd meg egy példával állításodat, hogy jobban megérthessem. Én ugyanis hiszek a számoknak, sőt tiszteltem is őket.

MESTER A tiszteleted helyes, a számokba vetett hitedet viszont jobb, ha mértéktartó kételyek övezik. Kérdezek tőled valamit. Vajon egy könyv eladási nyilvántartásaiból megtudhatjuk-e azt is, hogy hányan vették többször kezükbe a könyvet és olvasták el többször?

TANÍTVÁNY A nagy számok törvényei szerint ez minden bizonnyal érdektelen.

MESTER Amennyiben egyetlen olvasó ragyogó szenvedélye nem tart számot érdeklődésre, úgy mi különbözteti meg a szellemi tartalmakkal bíró könyvet azoktól a termékektől, amelyek ellepik a piacot és nem lépnek fel szellemi természetű igényekkel.

TANÍTVÁNY Kérdésed elevenembe vág. A termékek zömét nem azért vásároljuk meg, mert valóságos hiányt töltenének be.

MESTER A műalkotás viszont a mérhetetlen hiányt érinti meg bennünk, aminek a betöltésére egyetlen termék sem képes.

TANÍTVÁNY Nem akarok más műalkotásról tudni, csak arról, amely megérinti bennem a hiányt és nem szkatija ki belőlem a Lelket.

MESTER Helyesen teszed. De kérdeznék még tőled valamit.

TANÍTVÁNY Te tudsz a legkíméletlenebbül kíméletes lenni: kérdezz csak.

MESTER Jól tudom, ugye, hogy a legfontosabb színházi előadás számodra már hosszú évek óta, Romeo Castellucci *Divina commedia* című trilógiája.

TANÍTVÁNY Nem láttam ahhoz foghatót sem előtte, sem utána. Megváltoztatta a színházról való tudásomat, amely veszélyesen felszínes volt és a gonosz sikertől üres és neveléségesen viszketeg. De nem csak az én gondolkodásomat mozdította ki a helyéről, hanem megszámlálhatatlanul sokakét még, olyanokét is, akik nem láthatták élőben a *Divina commediát*, és noha csak felvételen látták, .

MESTER Mit tanultál tőle?

TANÍTVÁNY Nincs többé improvizáció és színészi játék, hanem csak az abszolút jelenidő végtelen mélységű szakadéka.

MESTER Helyes. A *theatrum theologicum* legmélyebbre ható művelője ő, ha nem tévedek.

TANÍTVÁNY Minden kétséget kizáróan.

MESTER Megítélésed szerint hányan láthatták a *Divina commediát*, amíg élt az előadás?

TANÍTVÁNY Föl sem merült bennem, hogy ezen gondolkozzam vagy ezt mérlegetsem. Az előadás ténye, életbe vágó fontossága neveléséges teszi a kérdést.

MESTER Ugyan miért? Hiszen ez a kérdés, a „hányan?“, vagy a „milyen sokan?“ és az ehhez hasonlók uralják a közgondolkodást, nem?

TANÍTVÁNY Nem tudom hányan, de azt tudván tudom és fenntartások nélkül állítom, hogy boldogok, akik részesülhettek az előadás jótéteményeiből.

MESTER Visszajutottunk a *theatrum theologicum*hoz. Ahhoz, ami kivonja magát a mérhető és kontrollálható hatálya alól.

TANÍTVÁNY: Messzire jutottunk, hogy észrevétlenül visszatalálhassunk a siker kérdéséhez.

MESTER: Bizony, már ott is vagyunk.

TANÍTVÁNY: Akkor határozd meg nekem a jótékony sikert.

MESTER: Már te is megtehed.

TANÍTVÁNY: A gonosz siker a mérhető, a jótékony siker meg a mérhetetlen – jól mondom?

MESTER: Éles megfogalmazás, de nem tudok kitérni előle.

TANÍTVÁNY Nekem azért hangzik jól, mert nem emel válaszfalat a színész és néző, író és olvasó, alkotó és befogadó között.

MESTER Jó irányba haladunk – semmi okunk nics megállni az úton.

TANÍTVÁNY: Akkor menjünk tovább. Taníts engem a jótékony sikerre, egyre türelmetlenebb vagyok, láthatod.

Harmadik fejezet

Megérthetjük-e helyesen a jótékony siker mibenlétét Genéziusz mímus és paródiaművész példájából?

MESTER: Segíts nekem fölidézni a nagy híró Genéziusz, római mímus és színész történetét.⁸ Órá mindketten megkülönböztetett tisztelettel és szeretettel gondolunk, emléknapiját is megüljük évről évre, augusztus 25-én, amikor már gyümölcsöktől roskadoznak a fák. Élettörténete segítségével újabb lépést tehetünk a jótékony sikerig vezető úton, abban bízom.

TANÍTVÁNY: Szívesen megteszem, kedvenc tanítóim közé tartozik ő a színészmesterség tudományában, ugyanúgy ahogy Alypius a szellem dolgaiban. Boldog Genéziusz a paródia színházának volt és maradt a legnagyobb mestere. Elégnek mutatkozott, ha csak megjelent a játéknézőhelyen, máris harsány nevetésbe tört ki mindenki. Bizony még maga Diocletianusz császár sem tudott ellenállni tréfáinak, amikor csak tehette, megnézte ő is Genéziusz előadásait.

MESTER: És Genéziusz bizony a császár nevetését tartotta a legtöbbre, nem is lehetett volna sikerebb, mint amivé a birodalmi fővárosban vált.

TANÍTVÁNY: Miért ne tekinthetnénk megérdemelt sikernek, amit elért, hiszen ő volt az egyetlen legjobb a sok jó között. Diocletianusz császár művelt ember hírében állt, tudta, kit kell érdemei szerint a császári kegyekben részesíteni?

MESTER: Nem kétséges, hogy megérdemelt minden dicsőséget és császári kitüntetését. De folytasd színészed történetét, aki egy számára felfoghatatlan dicsőségben részesült csakhamar. Olyan váratlanul, mint amikor egy angyallal találod szemközt magad, és életed olyan fordulatod vesz, hogy azt magad sem tudhattad előrelátni, de még elgondolni sem.

TANÍTVÁNY: Mondják, hogy Genéziusz bármilyen komor vagy szentnek tartott írást mondott volna fel a színpadon, közönsége szétnevette az egész előadást. Minél komolyabban vette a bemutatásra kiválasztott írást, annál nagyobb hatást váltott ki, pedig legfeljebb csak a kezének a visszafogott és kimódolt mozgásait tette hozzá a szavakhoz. Jóllehet a paródia megkívánta volna a gúnyos eltorzítását a beszédnek vagy az éneklésnek, de ő nem élt ezekkel a küldösdleges eszközökkel, mert olcsó hatásvadászatnak, sőt ripacsériának tekintette a felszínes színészi megoldásokat.

MESTER: Tehetségéhez nem fér kétség, ez okozta boldog színpadi bukását is, amit akár legnagyobb sikerének is tekinthetünk.

TANÍTVÁNY: Boldog bukás, mi másra vágnék magam is. Nos ez ennek a nevezetes és valóban boldognak mondható kudarcnak a története: Diocletianusz császár fölkérte őt a keresztység misztériumának a művészi kiparódizálására, a bölcs császár ugyanis meg akarta tisztítani a sok válsággal küzdő birodalmat a keresztény mótelytől, és üldözni kezdte ezt a mindenkor halni kész fajtat⁹, ahol érte, sőt elrendelte a keresztény közösségek nyilvános kivégzéseit az amfiteátrumokban, amivel nagy népszerűsége telt szert a nép körében.

⁸Két műre támaszkodtunk, egy tudományra és egy irodalmi feldolgozásra. Teodor Baconsky: *Râsul patriarhilor. O antropologia a deriziunii în patristica răsăriteană*. [Az egyházatyák nevetése. A nevetségesség antropológiája a keleti patrisztikában] Editura Anastasia, București, é.n. 300-301. o. Szikszai György: *Mártírok oszlopa*. Harmat, Budapest – Koinónia, Kolozsvár, 1996. 130-132. o.

⁹„mindenkor halni kész fajta”: Tertullianus latin egyházatyja szellemes szavai az első keresztényekre, akik közé maga is tartozott. Lásd: *A látványosságokról (De spectaculis)*. In: *Az égi és a földi szépről*, i.m. 51.o.

MESTER És mivel Diocletianusz művelt autokrata volt, finom ember és tehetséges hatalomtechnikus, a kivégzések nagy műgonddal megszervezett látványosságai előtt jó színházzal is szolgált a tudatlan népnek, így művelve és nevelve őket az értékes és értéktelen dolgok megkülönböztetésére.

TANÍTVÁNY: Bizony így volt. A keresztény vallás számára „rútnak és visszaszítónak” bizonyult, így parancsára a színházi előadások után meztelenre vetkőztetett asszonyokat és férfiakat, lányokat és fiúkat, időseket és gyermekeket a kiéheztetett vadállatok elé hajtották. Mindez a csodálatos, zsufozásig megtelt Colosseumban történt, a császár színe előtt, hogy a nép vígsága tökéletes legyen.

MESTER: Úgy látom, könnyek gyűltek a szemedbe... Nem kell sírnos, mi Genéziusz színész boldoggá válásának a történetét idézzük fel most.

TANÍTVÁNY: Könnyen sírok, látod, szégyenlem magam. De hiszen ismersz, gyöngé vagyok még, mind a tudásban, mind hitben, sőt még a kételkedésben is, mely hozzád gyakran visszavezet, Tanítóm.

MESTER: Folytasd Genéziusz történetét, az megerősít.

TANÍTVÁNY: Genéziusz hozzálátott a keresztelési liturgia kifigurázásához, és azt találta ki, mert zseifális színész és jó rendező volt, hogy ő maga egy végórát élő, súlyosan beteg embert játsszon, aki halála előtt a keresztelés szentségében kíván részesülni.

MESTER: Színpadi szituáció, így hívjuk ezt. És szerepfelvétel, így is. Tökéletes drámai helyzetbe helyezve fölvette a halálosan beteg ember szerepét, hogy maga elé tartva, minél élesebb kontúrokkal rajzolja meg előttünk a nyomorultat.

TANÍTVÁNY: Egyes följegyzések szerint jajongó nőt játszott Geméziusz a színpadon, egy gyönyörű, de rossz hírű asszonyt, jól ismert kurtizánt, aki bejáratos volt még a császári udvarba is.

MESTER: Erről ugyan nem tudtam, de ez még többet mond el Genéziusz mesterségbeli tudásáról: az identitásváltás a színházi előadás *per definitionem* leglényegéhez tartozik, amióta színház létezik. Nem csak jó, hanem bátor színésszel van dolgunk az ő személyében, hiszen még a császári udvart is belekeverte az előadásba a magas körökben jól ismert kurtizánt játszva el.

TANÍTVÁNY: Diocletianusz nagyvonalúan nevetett és kegyesen engedélyt adott, hogy nevensenek az előljárók meg a köznép is.

MESTER: Bölcs ember volt valóban, amennyiben megengedte, hogy a császári udvar viselt dolgait is a nevetség tárgyává tegye Genéziusz. Egy autokratának tudnia kell, mire van szüksége a tudatlanságban tartott népnek: időről időre mind a nevetés iránti vágyát, mind a vérszomját ki kell elégíteni. A birodalom hangulati szelepeket mesterien kezelte.

TANÍTVÁNY: „Elnehezdedtem kedveseim, kérlek, könnyítsetek rajtam”, kezdte picsogva a nagy színész. „Hogyan könnyíthetnének rajtad”, kérdezték kórusban a Genéziusz-társulat tagjai, válogatott színészek egytől egyig, „mi nem vagyunk asztalosok, hogy legyaluljuk rólad a fölösleget”. „Papot hívjatok, ne gyaluljatok engem, ostobák, fölszentelt pap jöjjön, hogy megkereszteljen”, kiáltotta tökéletes asszonyhangon Genéziusz, a hálás nép meg egyemberként harsányan kacagta. Ezen a ponton Genéziusz, aki a divatos valóság-színház újításai iránt is élénken érdeklődött, sőt ő maga sikeres dokumentumdrámákat is alkotott, hogy fölfrissítse saját színházi világát, egy keresztény papot állíttatott elő, de nem színésszel játszatta el a pap szerepét, hanem egy igazi papot hurcoltatott föl a színpadra.

MESTER: Kivételes tehetség, nem kétséges, ilyen bátran bevonni a környező valóságot a paródia fikciójába... Na és mit tett a kivégzésére váró pap ebben a nyomorúságos helyzetben? Minden bizonnyal megtagadta a szerepjátszást...

TANÍTVÁNY: Ez a névtelen kiszemelt, gyermek arcú, csenevész papocska, akit később vadállatok téptek szét ugyanazon a helyen, mélységesen megrendülve, nagy alázattal, talányosan ragyogó arccal és tökéletes ponotssággal vitte véghez a keresztelési liturgiát, Genéziust annak nézve, akinek kiadta magát: halálán levő, nyilvános bűnvallomásra kész, szerencsétlen asszonynak, akinek a szívét megérintett a megváltás titka.

MESTER: Uramistenem! Bizonyára nem a durva színpadszolgák rángatták fel a játéknézőhelyre, nem tudván, mit cselekesznek, hanem maga a Lélek...

TANÍTVÁNY Valami szokatlan történt, igen, kivétel nélkül mindenkiel, azokban a pillanatokban. Csak a pappal nem. Róla azt beszélnek, hogy amint kimondta a liturgia első szavát, még a legjelentéktelenebb gyülekezetben is, mindjárt ragyogni kezdett, amiből ő nem vett észre semmit. Egyesek szerint úgy átjárta a Lélek az istentisztelet alatt, hogy át lehetett látni a testén. A pap tehát az maradt, aki mindig is volt, és azt tette, amit tennie kellett, bárhol lenne is.

MESTER Minden porcikámat átjárja a szent irigység, ha rá gondolok...!

TANÍTVÁNY Hát még az enyémet!

MESTER De mintha érteném is ezt a madárcsontú embert, akivel nem sok dolga akadt az őt kiszemelő tigrisnek. Vajon, élve mindannapi életünket, nem mindannyian a halálunkon vagyunk mindegyre...!? Hogyan is nézhetett volna másként erre a tetszést kolduló színészre a pap, mint a halál küszöbén topogó felebarátjára...?! Nos mi következett?

TANÍTVÁNY: A nyilvános gyónás és a készülődés a felnőttkeresztségre.

MESTER: A pap feltette az előírt kérdéseket...

TANÍTVÁNY: ...Genéziusz meg rendre megválaszolta őket, elismerve, mert ez állt a jól betanul liturgiában, hogy elveszett bűnös, akinek a lelke békétlenül hányódik a mellkasában, mintha állandó viharban hajózna és végtelen sötétségben.

TANÍTVÁNY: De hogy fogadhatta el igaznak és őszintének Genéziusz csúfságait?

MESTER: Nem gondolt vele, mert a szívet a Mindenható vizsgálja, az ember erre képtelen.

TANÍTVÁNY: De hát tudván tudta, hogy gőnyölődik a színész.

MESTER: Valami történhetett ott, amiről mi nem tudunk, de amit a szegény pap fölismert, amikor lehajolt Genéziuszhoz, megfogta a karját és a szemébe tekintett.

TANÍTVÁNY: Lehajolt, megfogta a karját, majd kisvártatva intett, hogy hozzanak fehér ruhát az akkori szokások szerint. Amikor odahozták, a szép testű színészt meztelenre vetkőztette, vízzel bőven meghintette, megkeresztelve őt az Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevében, végül föladta rá a neofiták hófehér gyolcsát. Akkor Genéziusz visszaváltozott önmagává, könnyűvé vált, mint egy gyermek, fölfelé terjesztette a karjait, mintha repülni készülné, majd hangtalanul összecsuklott, mint egy színházi bábu, ameinek egy láthatatlan kéz elvágta a köteleit.

MESTER Akkora csend ülte meg a Colosseumot, mint soha korábban és azután sem.

TANÍTVÁNY A nagy csendben, amely az egész Rómát hatalmába kerítette, voltak, akik hangtalanul fölálltak a helyükről és nesztelenül a színpadra léptek, ledobták díszes ruháikat és könyörögtek a fénylő arcú riadt papocskához, hogy keresztelje meg őket is, és hozasson nekik is fehér ruhát. Meztelen férfiak és nők lepték el a színpadot. A császár tért magához elsőként, harsány nevetésbe törte ki, helyéről fölállva tapsolni kezdett, és utasította az *ima caveán* helyet foglaló vagyonosokat, a *media caveát* elfoglaló katonaságot, majd a *summa caveát* betöltő nézősereget, ahova az asszonyokat és a gyermekeket is beengedték, hogy vele nevensenek és tapsoljanak. Akkor Genéziusz, aki a hosszan tartó

ütemes tapsnál semmit sem szeretett jobban, fölállt, fölemelte a jobbkarját, jelt adva, hogy hagyják abba a tapsot, mert szólni kíván. Csend lett megint, Genéziusz kiment az aréna legszélére, közel a nézőkhöz, és beszélni kezdett. Ékes latin beszéde, kiművelt, gyönyörű hangja, szavainak közvetlensége elvarázsolta a nézőket. Még Diocletianusz császár is, megfeledkezve önmagáról, megbabonázva hallgatta őt.

MESTER Császár! Egész vitézi sereg és ennek a városnak bölcsei mind, valamint ti népek, akik közül való vagyok magam is! Irtóztam mindattól, amit most tettem előttem, gyűlöltem az apámat és az anyámat, akik maguk is fölveték ezt a vallást és megkeresztelkedtek, sőt úgy tartottam, hogy nyilvános kivégzésük ezen a helyen igazságos és jogszerű cselekedet volt. Kilestem a kereszttség szentségének a szertartását, megtanultam szóról szóra a liturgiát, hogy azokból nektek mulatságos komédiát csináljak, amelyet csak én tudok, és íme megvallottam nektek a bűneimet, élvezve magam is a móka minden egyes részletét. De mihelyt a testemhez ért a keresztvíz, azonnal láttam a mennyből egy kezet reám szállni és mellém fényes angyalokat állni. Áthatotta lelkemet a világosság és az igazság, azonmód összeestem, mint egy holt, de az a láthatatlan kéz megérintette a szívemet és visszahozott közétek az életbe. És most itt állok az Ég színe előtt és előttem. Nem játszom többet: az vagyok, aki vagyok, és aki sohasem voltam még, talán csak megboldogult anyám méhében, akinek a vérét felbőszült vadállatok nyalták fel az utolsó cseppig ezen a helyen. Fenséges császár! Véreim! Itt állok, legyen, aminek lennie kell.

TANÍTVÁNY Akkor az elsőnek ocsudó Diocletianusz jelt adott, hogy engedjék be az arénába a kiéheztetett vadállatokat.

MESTER Senki nem menekült el az állatok elől, azok sem, akik a beállt, nagy csendben lejöttek a caveakról, hogy Genéziuszhoz csatlakozzanak. Voltak közöttük vagyonosok, sőt több magas rangú katona is ledobta magáról a ruházatát és a papocská elé járultak, hogy áldásban részesítse őket, mielőtt a berohanó vadak karmai között végeznék.

TANÍTVÁNY Ellepte a vér a Colosseumot. Genéziusz kitárt karokkal várta csakhamar bekövetkező végzetét.

MESTER Vajon tanítsalak-e a jótékony sikerről Genéziusz történeténem fölidézése után? Úgy látom, mindenestől hatalmába kerített és már tudod, amit tudnod kell.

TANÍTVÁNY Átváltozni önmagunkká, önnön lelkünk isteni része szerint. Azzá, aki egyedül lehetünk. Majd megvallani azt, akivé és ahogyan azzá lettünk, akik vagyunk, nem törődve a következményekkel: vajon ebből állna a jótékony siker egésze?

MESTER Helyesen mondod, semmit nem tudok hozzátenni.